

Transformacións agrarias e proceso de industrialización na España do século XIX

Introdución: Nos anos nos que algúns países europeos iniciaban o seu desenvolvemento industrial en España producíanse uns cambios neste sector, aínda que lentos e tardíos que máis ben nos permiten falar de fracaso. As causas do cal parecen atoparse no feito de que na España do século XIX se realizaran transformacións importantes no campo que non foron capaces de ocultar o notable atraso agrícola que padecía o país e que supuxo un profundo obstáculo para o triunfo da industrialización. Tamén se apuntan outros motivos como a falta de capital abondo para levar a cabo a conversión industrial, o escaso desenvolvemento dos transportes ou a carencia e difícil explotación das fontes de enerxía precisas que se atopan na base de todo proceso industrial, e que nalgunhas rexións contribuíu a un desenvolvemento modesto, exemplo do téxtil catalán ou siderúrxico vasco.

1. A economía española no século XIX. Transformacións do campo español.

Durante o século XIX en España a máis importante das actividades económicas era a agricultura. Non obstante, o campo español atopábase completamente estancado por varios motivos:

-A existencia dunha organización xurídica inadecuada da propiedade, que se centraba no seguinte: **leis de amortización** do patrimonio nobiliario coa prohibición da venda de bens propios e comúns, de terras baldías e de reguengo, o que traía consigo unha escasa circulación de terras; unha inversión inadecuada de excedentes, que se orientaban máis a gastos suntuarios; unha desigual repartición da propiedade; unha repartición defectuosa do chan, con abundantes bosques, pastos comúns e barbeito; unha escasa mecanización; uns rendementos débiles e pouca capacidade de consumo do mercado interior.

-Existencia dunhas normas reguladoras do cultivo, que se centran no seguinte: utilización de pastos comunais para gando transhumante; prohibición de cercados; prohibición de roturar bosques e baldíos.

O **liberalismo** político inaugurado en España á morte de Fernando VII propúxose como meta levar a cabo toda unha serie de transformacións agrarias con fin de acabar co estancamento e modernizar o país. As transformacións que se proxectaron foron as seguintes:

-Medidas relativas á utilización da terra, que tenden á súa **liberalización**, e que son as seguintes: cercado de terreos, co obxectivo de mellorar a produción; arrendamentos libres; liberdade de comercio de grans, que estaba monopolizado polos grandes propietarios os cales vendían o gran antes que os campesiños.

-Medidas tendentes a mellorar o réxime de propiedade. son as seguintes: Abolición dos morgados; extinción do señorío xurisdiccional e dos dereitos señoriais.

Pero a aplicación destas medidas tivo un escaso éxito xa que non modificaron a estrutura agraria, non modificaron a situación do campesiñado, só o proletarizaron xa que de servos con terras pasaron a servos sen elas. A aristocracia gañou en propiedade efectiva, aínda que perdese os seus dereitos xurisdiccionais e, produciuse a **consolidación do latifundismo**. Era entón necesario aplicar novas medidas que completasen as anteriores e formúlase a desamortización.

A **desamortización** española do século XIX respondía nas súas liñas xerais ao modelo utilizado na Revolución Francesa. A desamortización desenvolveuse ao longo de catro fases ben diferenciadas:

- 1º. A de 1798, deseñada polo ministro Cayetano Adoitar.
- 2º. A efectuada no Trienio Liberal -1820-1823.

3º. A de 1836, iniciada por Mendizábal.

4º. A levada a cabo en 1855, sendo ministro Pascual Madoz.

As dúas primeiras apenas tiveron incidencia nuns poucos bens de ordenes relixiosas suprimidas, hospitais ou baldíos, mentres que as dúas segundas se contribuíron a unha transformación da propiedade agraria.

Etapas desamortizadoras:

1º. 1798-1808: últimos anos do reinado de Carlos IV.

A causa desta desamortización foi o desequilibrio orzamentario, debido aos gastos orixinados pola guerra contra Francia, Inglaterra e a colaboración na guerra de independencia de Estados Unidos. Ante esta situación e para obter solvencia faise necesaria a incorporación á coroa de bens eclesiásticos e de hospitais, así como a suba dos impostos.

2º. 1808-1833. Trienio Constitucional e Década Ominosa.

No Trienio suprímense certas ordenes monásticas e véndense as súas terras. Admítase o pagamento destas con vales reais. Na década Ominosa devolveranse as propiedades aos seus antigos propietarios, pero non se lles devolve o diñeiro aos actuais.

3º. 1833. Mendizábal

A desamortización deste período realízase para solucionar os problemas económicos orixinados pola sucesión de Fernando VII (carlismo), reducir a débeda pública (paso previo a reformar o sistema tributario) e para aumentar os partidarios de Mª Cristina, co obxecto de asegurar o trono para Isabel II. Disolveranse ordes relixiosas, agás as de ensino e as hospitalarias, e o estado incáutase as súas propiedades (debilita economicamente ao clero e a igrexa, inimigos do liberalismo). Esta desamortización fracasará xa que se paga con vales reais deprezados, que non posúan os campesiños, que teñen que pagar con diñeiro, cosa que si podía facer a burguesía. O estado non logra así o diñeiro suficiente para pagar aos acredores, pero logran a vinculación da burguesía á causa liberal.

4º. 1855. Pascual Madoz

A última fase do proceso desamortizador inaugúrase coa publicación da **Lei de Desamortización Xeral ou Lei Madoz**. Agora aplícase o termo "desamortización xeral" porque afecta non só aos bens exclusivos da Igrexa senón todos os amortizados, os propios e comuns.

Consecuencias da desamortización: en canto ás consecuencias de todos estes procesos desamortizadores, a opinión mais xeneralizada é que permitiu unha consolidación da burguesía que prestará o seu apoio aos gobernos progresistas, privou de terras comunais aos campesiños; favoreceu a acentuación da estrutura latifundista e non se potenciará a propiedade media por problemas de acceso do pequeno campesiñado ás terras; extensión do espazo cultivado produce un aumento da produción e un aumento demográfico aínda que o rendemento agrícola non aumenta; destrución do patrimonio forestal, ao aumentar as terras de labor.

A pesar das transformacións experimentadas ao longo do XIX no medio agrario, podemos concluír dicindo que a estrutura da propiedade seguiu ancorada no pasado:

-O predominio do latifundismo era manifesto na metade sur do país, eran terras pertencentes á aristocracia, a fidalgos arruinados e á igrexa, algunhas das cales pasarán á burguesía. Estas terras eran traballadas por xornaleiros a cambio de salarios baixos.

-A propiedade media ocupaba a zona centro de España, León, zona cantábrica, Cataluña e Valencia. Traballaban estas terras arrendatarios con arrendamentos a curto prazo, pero que viven en mellores condicións que os anteriores

-En Galicia o minifundismo, explotado a través de arrendamentos a longo (**os foros**) ou a curto prazo, insuficientes para unha poboación moi alta, que a conduce á miseria e á emigración.

De todo este conxunto o 2% dos propietarios posuían o 47% da terra cultivable.

O resultado é unha agricultura de escasos rendementos: continúan as crises de subsistencia, malas colleitas, guerras, etc. só produciuse unha extensión dos cultivos. Pero, **¿porqué dáse este baixo rendimento agrícola?**, pola inutilidade das reformas agrarias, pola escasa diversificación dos cultivos, pola desconexión dos mercados do interior e da periferia; pola pervivencia da mesma estrutura da propiedade, polo absentismo dos grandes propietarios e pola falta de introdución de melloras técnicas. Outro punto importante é que os capitais investidos no agro non foron investidos no desenvolvemento industrial.

2. O proceso de industrialización en España

2.1. Causas do fracaso da industrialización

1. O fracaso da revolución agraria e o desenvolvemento mineiro que fixo que as dúas fases naturais non tivesen o papel dinamizador que tiveron noutros países. No caso de fracaso mineiro, o problema non foi a produtividade senón a tardía explotación e a intervención de compañías estranxeiras o que facía que os beneficios saísen do país.
2. A carencia de capitais, tanto por parte do Estado como dos particulares; a facenda navegaba no déficit ata mediados do século XIX. Por outro lado a inestabilidade política tamén contribuíu.
3. O colapso que para o comercio español supuxo a perda das colonias.
4. Outra serie de factores: escaseza de man de obra especializada, a escaseza dos medios de transporte e os defectos do mercado interior.

Así pois, podemos dicir que o proceso industrializador en España non se iniciou ata mediados do século XIX, con notable atraso respecto aos países máis próximos.

2.2. Diversidade rexional na industria española:

Cataluña: Se produce unha desenvolvemento da **industria téxtil** catalá que xa comezaría no século XVIII, de costas ao resto do país e en función de América, motivo polo cal entre 1779 e 1808 se produce unha crise a causa da paralización do comercio con América polos ingleses e a guerra de Independencia. A súa recuperación resultará difícil debido á competencia cada vez maior dos tecidos ingleses.

Unha segunda fase coincide co Trienio Liberal; constitúese a industria periférica (siderúrxica e téxtil) con numeroso fallos, como a introdución de capital estranxeiro nos ferrocarrís e na minaría, que non favoreceu para nada a creación dunha industria nacional autónoma. Pero, será a partir de 1832 cando se experimente un verdadeiro impulso provocado por: a escaseza de man de obra que vai permitir a introdución de máquinas, un exemplo constitúe a industria Bonaplata que introduce máquinas de vapor.

Estes avances supoñen a recuperación do atraso acumulado durante o reinado de Fernando VII e por iso a industria téxtil catalá non puido alcanzar os niveis da inglesa e viuse obrigada a solicitar unha política proteccionista e a repatriación de capitais das antigas colonias agora independentes.

Esta nova situación vai facer que a industria experimente unha concentración xa que as fábricas se van agrupar en zonas con bos accesos marítimos ou nos corredores fluviais. Se crearón tamén entidades importantes vinculadas aos Güell ou Batlló.

Este proceso decae no ano 1855 coa lei de ferrocarrís que fai que os investimentos se orienten cara a ese terreo, ao que debemos engadir as dificultades para a obtención do algodón (Guerra de Secesión americana).

Na segunda metade do século XIX prodúcese na industria téxtil un aumento dos investimentos e a concentración de empresas, xa iniciada na primeira metade de século, ademais verase tamén beneficiada pola repatriación de novos capitais procedentes de América, tras a Guerra de Cuba.

Andalucía: No ano 1828 créanse uns altos fornos en Marbella, onde existía ferro, explotado polos Heredia.

O predominio da primeira etapa da industria siderúrxica será polo tanto andaluz; pero a desvantaxe andaluza era grande xa que o carbón se obtiña en Inglaterra ou en Sardeña, polo que os custos de produción eran moi elevados. Estas dificultades provocaron a que en 1865 a siderúrxica andaluza perde a súa hexemonía a favor da asturiana.

A parte dos altos custos e a falta de carbón, o fracaso da siderurxia está moi vinculado á falta dun mercado nacional xa que no campo non se producían unha demanda de instrumental de ferro, e tampouco a modernización da industria téxtil supuxo unha demanda de maquinaria xa que a transformación total dos teares non se produce ata mediados de século.

Asturias: Desde os anos corenta, data que da inicio a explotación masiva do carbón ata o ano 1880 existe unha preponderancia absoluta da siderúrxica asturiana pero a partir deste ano a metalurxia asturiana de La Felguera perde hexemonía e ameaza con ser desprazada pola vasca, motivo polo que a industrialización asturiana queda dende ese momento restrinxida á explotación do carbón, pero o material era difícil de extraer (minas soterradas) e de pouca calidade co cal non era competitivo, reclamando así políticas proteccionistas que o fixeron medrar de xeito artificial.

País Vasco: Biscaia convértese a partir das décadas finais do XIX no emblema da siderurxia española. ¿Sobre que bases asentábase o núcleo siderúrxico vasco?, principalmente sobre os ricos depósitos de ferro existentes na provincia de Bilbao e que se explotaban dende a Idade media. Por outro lado, a exportación de ferro vasco vai orixinar unha acumulación de capital, os beneficios da cal van ser invertidos polos grupos capitalistas vascos, destacando o Banco de Bilbao e o de Biscaia.

Pero, con todo, esta industria non conseguirá responder ás demandas da navegación, que ao introducir o vapor necesitarán cascos de aceiro, e tampouco ás demandas do ferrocarril, importándose produtos manufacturados de Inglaterra.

O País Vasco contou tamén cunha notable industria química (explosivos) e metalúrxica de transformación sobre todo a construción naval.

Galicia: Industrialización pobre, os sectores tradicionais artesanais arruinados pola competencia con outras rexións. Destaca a industria conserveira dinamizada por empresarios cataláns baseada principalmente na salgadura da sardiña. Os descubrimentos de Pasteur sobre a conservación hermética dos alimentos incidiron de maneira positiva nesta industria.

Recapitulando, podemos dicir que a industria siderúrxica española, a finais do século XIX se caracterizaba polo atraso que experimenta con relación a Europa; o aceiro era moi caro e o consumo escaso, ademais non existiu coincidencia entre oferta e demanda, xa que houbo un momento de grande demanda que non se correspondeu cunha oferta similar, polo que foi necesario importar dificultando así o desenvolvemento dunha industria que respondese á demanda dos ferrocarrís e a navegación. Había falta de capitais, debido á carestía de diñeiro. A comezos do século XX esta industria estaba tan atrasada que para manter os mercados foi necesario buscar o proteccionismo aduaneiro.

3. O ferrocarril. Factor da industrialización e vertebrador do mercado interior

A industria do ferrocarril deu os seus primeiros pasos durante a Década moderada, se ben houbo iniciativas durante a época de Fernando VII na que se estudaron algúns proxectos que finalmente fracasaron debido á falta de apoio por parte do goberno. A isto debemos sumar o peche da Escola de Enxeñeiros de Camiños e Canles durante o seu reinado e que foi un serio inconveniente na formación de técnicos preparados para poñer en marcha a revolución dos transportes, aínda que hai que ter tamén en conta que a guerra carlista foi un obstáculo insalvable.

A primeira liña que se puxo en funcionamento na península foi a de Barcelona-Mataró no ano 1848 (a primeira española foi en Cuba), cunha lonxitude de 28 km. A súa construción emprendéaa unha sociedade local, a Gran Compañía do Camiño de Ferro de Barcelona a Mataró e Viceversa, baixo a protección da raíña nai Mª Cristina e na que predominaba o capital español se ben os técnicos e material eran ingleses.

O ritmo de construción do ferrocarril foi bastante lento nos primeiros anos, pero a chegada ao poder dos progresistas en 1854 facilitou a promulgación da **Lei Xeral de Ferrocarrís de 1855** na que se reflectía o pensamento dos progresistas para os que o ferrocarril era un factor esencial da modernización e para lograr a construción dunha rede era necesario poñer todos os medios ao alcance. Por contra o grande impulso construtivo levouse a cabo durante a segunda década moderada.

O trazado do ferrocarril sería radial agás no val do Ebro e na Costa Mediterránea, a construción podía ser efectuada polo goberno ou por compañías privadas. O estado dotou de vantaxes e subvencións aos inversores privados e permitiu a importación de todo o material estranxeiro necesario. O capital maioritario foi francés e as características físicas españolas fixeron necesario dotar as vías dun ancho maior ao francés, provocando problemas no momento de ligalas as fronteirizas.

O motivo principal da construción da rede de ferrocarrís era tratar de vertebrar e integrar o mercado interior para dinamizar o comercio interior vital para impulsar o crecemento económico do estado.